

BAITURSYNULY
UNIVERSITY

«АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

КӨПСАЛАЛЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
МНОГОПРОФИЛЬНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 1

2024

ISSN 2310-3353

PUBLISHINGS
K S P I

Қ М П И
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
К Г П И

2024 ж., қаңтар, №1 (73)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: *Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті*

Бас редактор: *Қуанышбаев С. Б.*, география ғылымдарының докторы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

Бас редактордың орынбасары: *Жарлығасов Ж.Б.*, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Әлімбаев А.Е., философия докторы (PhD), А.К. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Қазақстан.

Емин Атасой, PhD докторы, Улудаг университеті, Бурса қ., Түркия.

Зоя Микниене, докторы, (PhD) Литва денсаулық туралы ғылым университеті, Каунас қ., Литва Республикасы.

Качев Д.А., философия ғылымдарының кандидаты, тарих магистрі, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Ксембаева С.К., педагогика ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Лина Анастасова, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Бургас еркін университеті, Бургас қ., Болгария.

Медетов Н.А., физика-математика ғылымдарының докторы, «Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Мишулина О.В., экономика ғылымдарының докторы, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Соловьев С.А., биология ғылымдарының докторы, Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті, Ресей.

Скороходов Д.М., техника ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.

Сычева И.Н., ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.

Ташев А.Н., экология бойынша биология ғылымдарының кандидаты, орман шаруашылығы университеті, София қ., Болгария.

Уразбоев Г.У., физика-математика ғылымдарының докторы, Ургенч мемлекеттік университеті, Өзбекстан.

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж
Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігімен 17.09.2004 берілген.
Мерзімді баспа басылымын қайта есепке алу 07.11.2023 ж.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47
(Редакциялық-баспа бөлімі)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

№1 (73), январь 2024 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: *Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы*

Главный редактор: *Куанышбаев С.Б.*, доктор географических наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

Заместитель главного редактора: *Жарлыгасов Ж.Б.*, кандидат сельскохозяйственных наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Алимбаев А.Е., доктор философии (PhD), Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова, Казахстан.

Емин Атасой, доктор PhD, Университет Улудаг, г. Бурса, Турция.

Зоя Микниене, доктор (PhD), Литовский университет наук здоровья, г. Каунас, Республика Литва.

Качеев Д.А., кандидат философских наук, магистр истории, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Ксембаева С.К., кандидат педагогических наук, НАО «Торайгыров университет», Казахстан.

Лина Анастасова, доктор социологии, Бургасский свободный университет, г. Бургас, Болгария.

Медетов Н.А., доктор физико-математических наук, НАО «Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова», Казахстан.

Мишулина О.В., доктор экономических наук, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Соловьев С.А., доктор биологических наук, Новосибирский государственный университет экономики и управления, Россия.

Скороходов Д.М., кандидат технических наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Сычева И.Н., кандидат сельскохозяйственных наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Ташев А.Н., кандидат биологических наук по экологии, Лесотехнический университет, г. София, Болгария.

Уразбоев Г.У., доктор физико-математических наук, Ургенчский государственный университет, Узбекистан.

Свидетельство о регистрации № 5452-Ж
выдано Министерством информации Республики Казахстан 17.09.2004 г.
Переучёт периодического печатного издания 07.11.2023 г.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:

110000, г. Костанай, ул. Байтұрсынұлы, 47
(Редакционно-издательский отдел)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

Әдебиеттер тізімі

- 1 Халық даналығы. – Алматы: «Тоғанай Т» баспасы, 2004, 560-б.
- 2 Ұлпан. Роман. – Алматы: «Атамұра», 2003. 264-б.

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., ИСМАГАМБЕТОВА, Ж.Б.

СПЕЦИФИКА УПОТРЕБЛЕНИЯ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК В РОМАНЕ ГАБИТА МУСРЕПОВА «УЛПАН»

Пословицы и поговорки – наглядно иллюстрируют веками сложившиеся казахские познания и быт, интересы, мечты. Правильно используя их, акасакалы могли справедливо разрешать ссоры, а народ воспитывал своих детей. Статья посвящена изучению специфики употребления пословиц и поговорок в романе Габита Мусрепова «Улпан».

Ключевые слова: пословица, роман, художественный текст.

BEKBOSYNOVA, A.Kh., ISMAGAMBETOVA, Zh.B.

THE SPECIFICS OF THE USE OF PROVERBS AND SAYINGS IN GABIT MUSREPOV'S NOVEL «ULPAN»

Proverbs and sayings clearly illustrate the centuries-old Kazakh knowledge and way of life, interests, dreams. By utilizing them properly, the elders were able to justly settle disputes and instill values in the younger generation. The article focuses on studying the specific usage of proverbs and sayings within Gabit Musrepov's novel "Ulpán".

Key words: proverb, novel, literary text.

ӘОЖ 811.512.122

Бекбосынова, А.Х.,

*қауымдастырылған профессор м.а.,
филология ғылымдарының кандидаты,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті,*

Қуанышбаева, Г.Ш.,

*бВ01701 – қазақ тілі мен әдебиеті
білім беру бағдарламасының 4-курс студенті,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Қазақстан, Қостанай*

С. МҰРАТБЕКОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ «СОҒЫС» КОНЦЕПТІСІ

Түйін

Берілген мақалада С. Мұратбековтың бірнеше шығармаларына жан-жақты талдау жүргізілді. «Соғыс» концептісі күрделі ұғым екені анықталды. Автор «Соғыс» концептісін беруде көріктеуіш құралдарды ұтымды пайдаланған. Жазушы шығармаларындағы «соғыс» ұғымына қатысты «хат», «қаралы қағаз», «дұшпан», «жау» сияқты лексемалар символдық мән иеленіп, «соғыс» концептісін беретінін анықталды.

Кілт сөздер: концепт, фрейм, ассоциация, ойөріс, символ, сценарий.

1 Кіріспе

Концепт – әлем бейнесін сипаттайтын тілдік құралдардың (лексикалық, фразеологиялық, паремиологиялық т.б) жиынтығы. Концепт – адамзат баласының өмір тәжірибесі арқылы жинақталған әлем бейнесінің мазмұндық білімінен тұрады [1, 15 бет].

Дүниенің концептілік бейнесін көрсететін негізгі тірек – концептілік жүйе. Концептілік жүйе ішкі және сыртқы құрылымдардан когнитивтік модель (дүниенің

ассоциациялық, стереотиптік, эталондық, этикеттік, символдық, бейнелік үлгісі) және сыртқы санада бейнеленген типтері (фрейм, сценарий, ойсурет, схема); ал сыртқы құрылымы – сөз, фразеологизм, метафора, сөйлем, тіркес, метонимия т.б. [2, 12 бет].

Сайын Мұратбеков ашаршылық және сұрапыл соғыс уақытында өмір сүргендіктен шығармаларында *соғыс* концептілік құрылымға түскен. «Жабайы алма» шығармасында соғыс кезеңі, оның ауыртпалығы мен қиындығы туралы баяндалған. «Қазақ тілі түсіндірме сөздігінде» «соғыс» сөзіне мынадай анықтама берілген: 1. Мемлекеттердің және бір-біріне қайшы таптардың арасындағы болатын қарулы күрес, ұрыс және 2. ұрысу, шекісу; түйісу [3, 732 бет].

Жазушы шығармашылығында «соғыс» сөзінің мағынасы мемлекеттер арасындағы қарулы күрес түсінігінде баяндалады. Себебі, шығарма тарихта орын алған екінші дүниежүзілік соғыс уақытын көрсетеді. «Соғыс» концептісі эмоционалды концепт түріне жатады. Шығармадағы кейіпкер сөздері, оқиғалардың сюжеті эмоциялық белгілер мен әртүрлі сезімдер мен көңіл-күйлер арқылы берілген.

Автор «соғыс» концептісінің мазмұнын әртүрлі ассоциациялар арқылы танытады. «Соғыс» концептісінің ассоциациясын қалыптастыратын тілдік бірліктерге: «хат», «қаралы қағаз», «дұшпан», «жау» жатады.

Халықтың мұң-зарын, сағынышын кейде қуаныш эмоциялары мен сезімдерін хаттың келуі немесе келмеуі тудырады. Мысалы, мұң сезімін білдіруде: «Кемпір тағы да жылады. Алтыншы, жетінші хат, бәрі де со жауып тұрған оқ астында жазылған екен. Ең соңғы хат осыдан бір ай бұрын келген, онан кейін хат жоқ...» («Жабайы алма», 60 бет).

Сарыла күту мен қорқыныш сезімін білдіруде: «- Әжем, апам ауырмай ма? Балалар қалай? Ауылда не жаңалықтар бар? Маған хат келген жоқ па?»- деп бастырмалата сұрап жатыр. Әрине, хатты кімнен күтетінін мен жақсы білем. – Бәрі аман, бәрі жақсы. Ешқандай хат келген жоқ,- деймін мен, бірақ көзіне тура қарап айтуға жүзім дауаламай, теріс айналдым. Тоқтардан келген қаралы қағаз есіме түскенде жүрегім суылдап қорқып кеттім («Жабайы алма», 71 бет).

«Соғыс» концептісі халық танымында дұшпан, жау ұғымдарымен сипатталады.

«- Бәрің менің сарбазымсыңдар, оң қолымсыңдар! – деп бір тастады. – Бүгіннен бастап жұбымызды жазбайтын боламыз. Біреуіңе қиянат істер адам болса, ол біздің бәріміздің қас жауымыз («Жабайы алма», 63 бет).

Келесі мысалда «қаралы қағаз» тіркесі арқылы «соғыс» концептісін ассоциялайды.

«Мен елең етіп құлағымды түргем: Тоқтардан қаралы қағаз кепті, ауылдың ақсақалдары жиналып соны естіртуге барғалы жатыр екен. «Түу, мен де бір, түндегі жорығымызды естіп қойды ма деп, зәрем ұшса, қаралы қағаз екен ғой...» («Жабайы алма», 68 бет).

2 Материалдар мен әдістер

Бұл мақаланы жазу барысында алдымен жалпы теориялық әдіс қолданылды. Концептінің шығу тегі, түрлері жайлы зерттеген ғалымдар еңбектері қаралды. Қажетті материалдар жинақталып, мақала жазуда бір жүйеге келтірілді.

3-4 Нәтижелер мен талқылаулар

«Соғыс» концептісінің мазмұнын ашатын мынадай фреймдер қолданылған.

1-фрейм. Соғыс – *кескілескен ұрыс*. Автор соғыстың ауырлығын кескілескен жер мен ұрыс тіркестері арқылы сипаттайды.

«*Кескілескен ұрыс* дейді. – Е, алла, өзің жар бола көр... Әйтеуір, әлгі *кескілескен жерден* аулақ болсын да, сөйдеп жазсандаршы» («Жабайы алма», 12 бет)

2-фрейм. Соғыс – *қу соғыс*. Автор соғыстың жамандығын, халықтың тыныштығын бұзатындығын «*сендерге де ауыз салды ма?!*» тіркесі арқылы қуаттайды.

«-Е, алла-ай, тал шыбықтай бұралып енді жеткендерінде *сендерге де ауыз салды ма?! Қу соғыс*, қараң өшкір пәшис?.. Әй, Нәзира, тағы құйып әкеп бер, айран!..» («Жабайы алма», 15 бет)

-*Қу соғыс*, көрінде өкіргір пәшис!... («Жабайы алма», 82 бет)

3-фрейм. *Соғыс – пәшис.* Шығарма мазмұнында «пәшис» сөзі соғыс түсінігімен теңестіріле ассоциаланады. Автор кейіпкер сөзі арқылы соғыстың ауыртпалығын тудырып жатқан «пәшистер» екендігін айқын жеткізеді.

«Сол жолы Тоқтар кеткеннен кейін де ойында басқа дәнеңе жоқ әжем баяғы «қу соғысты», «қараң өшкір пәшисті» қарғап-сілеп ұзақ отырды, бір ауық әскердегі баласын (біздің көкемізді) есіне алып, жылап та алды» («Жабайы алма», 15 бет)

4-фрейм. *Соғыс – үміт.* «Соғыс» концептісі тек қана ауыртпалық пен зұлымдық ұғымдарымен айқындалмайды, автор халықтың тыныштық пен қуанышты хабар келетіндігіне сенімі мен үмітін де суреттейді. Осы арқылы соғыстың үміт мағынасымен де сабақтастығын жазады. Яғни, «біздің әскер жаудың өкшесін жерге тигізбей қуып барады» тіркесі арқылы дәлелдейді.

«Кім біледі, қашан аяқталатынын. Осы күні біздің әскерлер жаудың өкшесін жерге тигізбей қуып барады ғой. Енді көпке созылмас» («Жабайы алма», 44 бет).

5-фрейм. *Соғыс – ажал.* Автор соғыстың қатыгездігін, адамдардың өмірін аяусыз алып кететіндігін «оқ астында қан кешу» тіркесі арқылы жеткізеді.

« – Бәріңнің де әкелерің, ағаларың жауған оқтың астында қан кешіп жүр... – Соғыста туыс-туғаның бар ма, жоқ па – ол есеп емес. Жауға қарсы көтерілу біздің бәріміздің де міндетіміз» («Жабайы алма», 45 бет).

6-фрейм. *Соғыс – қара жол.* Соғыс кезеңінде соғысқа кеткен адамдардың аман-есен қайтып оралуын тілеп, қара жолға үмітпен қарау «соғыс» концептісі арқылы беріледі.

«Соғыстан қайтқан адамды бүкіл ауыл болып алдынан шығып қуана қарсы алу салтқа айналған. Сондықтан сүйіншіні де кезіккен адамның бәрінен сұрай береміз. Ілездің арасында ауылдың кәрі-жасы тегіс бірі қалмай қара жолға қарай жүгірді.» («Жабайы алма», 76 бет)

7-фрейм. *Соғыс – сағыныш.* Жоғарыда атап өткеніміздей, «соғыс» эмоционалдық концепт түріне жатады. Адамдардың соғыстан аман-есен оралғандағы туған жеріне, бауырына деген сағыныш сезімдері суреттеледі.

«Соғыстан қайтқан адамның бетіңнен бір сүйгені – әкеңнің, яки бауырыңның сүйгеніндей олжа, дәл солардың қасынан қайтып, солардың ыстық сағынышын, солардың сәлемін жеткізгендей көрінетін. Соның өзіне мауқымыз басылып, масайрап бір жасап қалатынбыз» («Жабайы алма», 77 бет)

8-фрейм. *Соғыс – туған жерге деген махаббат.* Автор соғыс уақытында халықтың өз туған жерлеріне деген патриоттық махаббат сезімдерінің шексіз екендігін «енді өлсем де арманым жоқ» тіркесі арқылы көрсетеді.

«Туған жер, жеттім топырағыңа, енді өлсем де арманым жоқ,- деді тебірене сөйлеп, көзі жасаурағандай болды. Кемпірлер: «айналайын-ай!..» – десіп мұрындарын мырс-мырс тартып жылап жіберді («Жабайы алма», 79 бет).

«Алыста қан майданда жүргенімде отырсам ойымнан, ұйықтасам түсімнен шықпады туған жерім» («Жабайы алма», 81 бет).

Ойсурет. *Соғыс – бейбітшілікті аңсау.* С.Жапаков концептілердің құрылымына қатысты, соның ішінде ойсурет туралы мынадай пікір айтады: «Ойсурет – концепт. Фраза тіркестердің тасасында тұрған концептілер және сөз арқылы объективтенетін концептілерден пәлендей дерлік принципті айырмасы жоқ. Біртұтас ұғымды қалыптастыруда фраза тіркес лексеманың когнитивтік құрылымы тәрізді болады. Когнитивтік санада концепт типтерінің ешқайсысы «суреттегідей» егжей-тегжейлі детализацияланбайды. Ойсурет концепт заттың, құбылыстың санада нобайы түрінде болады... Бұлар – статикалық күйдегі концептілік құрылымдар. Кеңістік семалар, өлшем семалар кескіндеме концептіні объективтендіреді: таң, көкжиек, орман, өзен, т.б. (геометриялы фигураларға ұқсас). Концепт-схема–концептінің бұл түрі жазықтық, кеңістік, биіктік семаларының объективтенуі арқылы жасалады» [4, 36-43 бет].

Автор «бейбітшілікті аңсау» ойсуреті арқылы оқырман санасында соғыстан кейін орын алатын бейбітшілік пен тыныштықты аңсау суреттеледі. Ойсурет санада айрықша бейне немесе нобай секілді елестеп суреттелуі қажет. Төменде келтірілген мысалдан, біз

халықтың аурудан жазылып, әлеуметтік жағдайының жақсарып, тұрмыс-тіршіліктерінде тыныштық пен қуаныш орнаған сәтті елестете аламыз.

«-Жоқ, мен тез біткеніне қуанам. Мен өлгенмен мына сендер барсыңдар ғой. Қотырдан жазылып, нанды қалағандарыңша тойып жеп, мынау ит талағандай алым жұлым шоқыттарыңды тастап, әп-әдемі киініп, гүлдей жайнап ойнап жүрсеңдер, онан артық қандай мұрат болмақ адамда («Жабайы алма», 44 бет)

«Соғыс» концептісінің мазмұнын ашатын оқиға немесе жағдаяттардың жиынтығы – сценарий элементін құрайды. **Сценарий** – күрделі, бірнеше фреймдік қатарды жинақтайтын оқиғалы жүйе. Әлемнің тілдік бейнесінде «соғыс» сценарийі ашаршылық, қан төгіс пен зұлымдық көріністері арқылы жинақталған. *Сценарий (оқиғалы)* дегеніміз – концепт қалыптастырудағы оның қарапайым танымдық элементтері фрейм болса, әрбір фрейм тармақтарының төңірегін оқиғалар мен жағдаяттар жүйесін жинақтауға болады [2,15 бет].

«Жабайы алма» шығармасының кіріспе бөлімі «соғыс» концептісінің сценарий құрылымынан басталады. Яғни, «Нәзира әпкем соғыс басталардың алдында аудан орталығында оқып, жетінші класты бітірген. *Онан әрі оқыған жоқ. Көкем әскерге кетісімен апама қолғабыс етем, төрт ұсақ бала мен әжемді асырауға жәрдем етем,* деп үйде қалды. *Қысы-жазы апаммен бірге жүріп колхоз жұмысын істейді.* Осыдан үш жыл бұрын ілмиген апарық қыз еді, бүгінде қол-аяғы балғадай бойжеткен болды. Көрші-қолаң кемпір-шалдың бәрі: – Па, шіркін, қыз өссе Нәзирадай боп өссін. *Бір үйдің ер-азаматын жоқтатпас!* – деп тамсанады». («Жабайы алма», 10 бет)

Берілген сценарийде соғыс уақытындағы орын алған оқиғалардан хабардар бола аламыз. Әуелі, көп жастардың білім алуларын тоқтатқандығын, ер-азаматтардың әскерге кетіп қалуы, әйел адамдардың тылда жұмыс жасаулары, әр үйдің шаңырағында ер азаматтар жасайтын шаруаларды қыздардың алмастыруы сынды оқиғалар баяндалады. Осы сценарий арқылы соғыстың халыққа тигізген өзгерістері мен зардаптарын, әлеуметтік тұрмыстық жағдайларының нашарлағанын байқаймыз.

Жазушы екінші сценарий құрылымын газеттен келген хабар арқылы жеткізеді: «- Бүгінгі келген газетте *біздің әскерлер Украинаның екі үлкен қаласын жаудан азат етті* деп жазыпты. Дұшпанның қаншама әскерін, соғыс құралдарын, техникасын жойған көрінеді. *Кескілескен ұрыс* дейді. – Е, алла, өзің жар бола көр... Әлгі көкеңдер қай жағында жүрген көрінеді? – Көкем Солтүстік батыс майданда ғой. – Әйтеуір, әлгі *кескілескен жерден* аулақ болсын да, сөйдеп жазсаңдаршы. Осы кезде көшеден аттандаған әйел даусы шығып, ауыл үйдің арасы шаң-шұң болды да кетті. – *Ойбай, тағы не боп қалды?! Тағы қай сорлының үйіне жаманат келді?!* Нәзира-ау, жүгір!- деді әжем басын көтеріп («Жабайы алма», 12 бет)

Бұл оқиғалы сюжетте соғыстың қай жерден басталып, қалай өтіп жатқандығы, соғыс әскерлерінің іс-әрекеттері мен соғыс барысы баяндалады.

Символ. *Соғыс – жабайы алма.* Соғыс әрқашанда мемлекетке зардаптар тигізеді. Алайда, қарапайым халыққа рухани, моралдық жағынан мәңгілікке ауыр жара қалдырады. Автор халық санасында жатталып қалған қиын қыстау күндер мен сәттердің жинақтала келіп, жүрекке үлкен жазылмайтын жара қалдыратындығын суреттейді. Адамдардың қатыгездігін жабайы алманың ащы болу қасиетімен символдайды.

«Бәлкім, *балғын балалығымызға жара* салған соғыс кінәлі шығар, *күтімсіз өскен жабайы алмадай ащы болуымыз да содан шығар, жабайы алманың тісті қамап сырқырататыны тәрізді жанға батар қылықтар істеуіміз де содан шығар? Кім білсін. Бір нәрсе ғана ақиқат: өзің ақымақ, әрі қорқақ болсаң жауыз болуың да оп-оңай, тек бастаушың болсын* («Жабайы алма», 68 бет).

5 Қорытынды

Қорытындылай келе, Сайын Мұратбековтың «Жабайы алма» шығармасындағы «соғыс» концептісінің ассоциациясын қалыптастыратын тілдік бірліктерге: «*хат*», «*қаралы қағаз*», «*дұшпан*», «*жау*» ұғымдары жатады. Фреймдік қатарға: «*кескілескен ұрыс*», «*қу соғыс*», «*пәшис*», «*үміт*», «*ажал*», «*қара жол*», «*туған жерге деген махаббат*», «*сағыныш*» жатады. «*Бейбітшілікті аңсау*» ойсуреті мен сценарий құрылымдары жинақталды.

Әдебиеттер тізімі

1. Касенов Ерлан Сламбекович «І.Жансүгіров поэзиясының қатысымдық және танымдық табиғаты» Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертацияның авторефераты 10.02.02 ҚР., Алматы, 2010. – 24 бет.
2. Имашева Гүлім Есенғалиқызы «М.Дулатұлы шығармаларындағы «Ғаламның тілдік бейнесі» Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертацияның авторефераты Алматы, 2007 10.02.02. – 24 бет.
3. Жанұзақ Т. «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 бет.
4. Амренова Р.С. «Концептілер аясы және концептінің құрылымдық түрлері жайлы» / Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің хабаршысы № 1-2 2014. – 16-22 бет.
5. Мұратбеков С. «Ескек жел: Әңгімелер». – Алматы: «Раритет», 2004. –278 б.

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., КУАНЫШБАЕВА, Г.Ш. КОНЦЕПТ «ВОЙНА» В ТВОРЧЕСТВЕ МУРАТБЕКОВА

В этой статье всесторонне проанализированы несколько работ С. Муратбекова. Установлено, что понятие «война» является сложным концептом. Автор рационально использовал наглядные средства при передаче понятия «Война». Применительно к понятию «война» в творчестве писателя установлено, что такие лексемы, как «письмо», «черная бумага», «враг», «недруг» имеют символическое значение и передают концепт «война».

Ключевые слова: концепт, фрейм, ассоциация, образец, символ, сценарий.

BEKBOSYNOVA, A.Kh., KUANYSHBAYEVA, G.Sh. THE CONCEPT OF «WAR» IN MURATBEKOV'S WORKS

This article comprehensively analyzes several works of S. Muratbekov. It is established that the concept of "war" is a complex one. The author rationally used visual aids to convey the concept of "War". In relation to the concept of "war" in the writer's work, it has been found that such lexemes as "letter", "black paper", "enemy", "foe" have a symbolic meaning and convey the concept of "war".

Key words: concept, frame, association, pattern, symbol, scenario.

ӘОЖ 811.512.122

Бекбосынова, А.Х.,
филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор м.а.,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Омарова, Д.К.,
«6В01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті»
оқу бағдарламасының 4 курс студенті,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Қазақстан, Қостанай

Б. СОҚПАҚБАЕВТЫҢ «ӨЛГЕНДЕР ҚАЙТЫП КЕЛМЕЙДІ» РОМАНЫНДАҒЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫС ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйін

Берілген мақалада Б.Соқпақбаевтың «Өлгендер қайтып келмейді» романындағы мақал-мәтелдердің қолданыс ерекшелігі талданады. Мақалада мақал-мәтелдердің теориялық тұжырымдамалары мен құрылымы зерттеу объектісі ретінде алынған. Романда қолданылған мақал-мәтелдер сұрыпталып, бірнеше еңбектердің қорытындысы бойынша зерттеліп, қолданылу ерекшелігі айқындалады.

МАЗМҰНЫ

ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ӨНЕР ҒЫЛЫМДАРЫ

Абильмаликов, К.К., Сержан, Ш., Құрманязов, Ы.С. Ботай-Терсек тарихи-мәдени қауымдастығы: ортақ сипаттамалары 3

Бекбосынова, А.Х., Алдабергенова, Ж.Ж. Ә.Нұршайықовтың «Махаббат, қызық мол жылдар» романындағы «Махаббат» концептісі 10

Безаубекова, А.Д., Амиргалиева, Е.С., Қайырғали, Д.А. Тілдердің шығуы мен дамуы және олардың өзара әсерлері 14

Безаубекова А.Д., Атығай, Ш.С., Шахметова, М.А. Тілдердің шығу тегі, туыстығы (генеологиялық) жағынан топтастырылуы 19

Бекбосынова, А.Х., Исмагамбетова, Ж.Б. Ғабит Мүсіреповтің «Ұлпан» романындағы мақал-мәтелдердің қолдану ерекшелігі 23

Бекбосынова, А.Х., Куанышбаева, Г.Ш. С. Мұратбеков шығармаларындағы «Соғыс» концептісі..... 27

Бекбосынова А.Х., Омарова Д.К. Б. Сокпақбаевтың «Өлгендер қайтып келмейді» романындағы мақал-мәтелдердің қолданыс ерекшелігі 31

Есіркепова, К.Қ., Артықбай, И.Б., Акрамова, М.Ж. Тахауи Ахтанов «Қаһарлы күндер» романындағы «Соғыс» концептісі..... 37

Есіркепова, К.Қ., Елепай, А.А., Укенов, Т.М. Ғ. Мүсірепов «Ұлпан» романындағы «Қазақ бейнесі» концептісі 43

Қожанұлы, М. Қазақтың шешендік сөздеріндегі ономастикалық атаулар хақында 48

Оспанұлы, С., Мырзағалиева, К. Көрікті жанның көркем жырлары 57

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

Абдулин, Ж.К., Тастанов, М.Г., Жоғары оқу орынында оқу процесінде студенттің өзіндік жұмысының рөлі 62

Жақып, А.А., Қабден, Қ.Ж., Нурмуханбетова Н.Н., Сергазина С.М., Острецова И.Б. Жалпы білім беретін мектептерде химия сабақтарында «case-study» әдісін қолдану аясында кәсіби құзыреттілігін арттыру 66

Жаппасова, К.А., Тастанов, М.Г. Электрондық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемесі 74

Казиева, Г.Н., Тастанов, М.Г. Оқыту әдістерін дамыту бағыттары және физика сабағын оқытуға тәжірибеге бағытталған тәсіл..... 79

Орманова, Г.К., Ораз, А.Д. Орта мектепте «Ядролық физика» бөлімін оқытуда оқушыларды ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне баулуда инновациялық тәсілдердің ролі 85

ӘЛЕУМЕТТІ ҒЫЛЫМДАР

Есионова, А.Н., Steam оқыту жүйесі арқылы оқушылардың зерттеу қызметін ұйымдастыру 89

Жигалова, Н.Г., Цыганова, А.Е., Қалалық ортамен танысу үшін квест технологиясы қолдану..... 94

Калкашев, С.Г., Абдиманапов, Б.Ш., Аяпбекова, А.Е., Нурханов, М.А., Гордеева, З.И. География пәнінде критериалды бағалау үдерісінің тиімді болуындағы саралау 101

Коваль, А.П., Баяндин, М.А., Өндірістік жаракаттану деңгейі және Қазақстан Республикасындағы өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесі 110

БІЗДІҢ АВТОРЛАР 117

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА 126

СОДЕРЖАНИЕ

ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ИСКУССТВО

<i>Абильмаликов, К.К., Сержан, Ш., Курманиязов, Ы.С.</i> Ботайско-Терсекская историко-культурная общность: общие характеристики.....	3
<i>Бекбосынова, А.Х., Алдабергенова, Ж.Ж.</i> Концепт «Любовь» в романе А.Нуршаихова «Махаббат, кызык мол жылдар»	10
<i>Безаубекова, А.Д., Амиргалиева, Е.С., Қайырғали, Д.А.</i> Происхождение и развитие языков и их взаимные эффекты.....	14
<i>Безаубекова А.Д., Атығай, Ш.С., Шахметова, М.А.</i> Группировка языков по происхождению, родству (генеологическому)	19
<i>Бекбосынова, А.Х., Исмагамбетова, Ж.Б.</i> Специфика употребления пословиц и поговорок в романе Габита Мусрепова «Улпан»	23
<i>Бекбосынова, А.Х., Куанышбаева, Г.Ш.</i> Концепт «Война» в творчестве Муратбекова	27
<i>Бекбосынова А.Х., Омарова Д.К.</i> Особенность использования пословиц в романе Б. Сокпакбаева «Мертвые не возвращаются».....	31
<i>Есіркепова, К.К., Артықбай, И.Б., Акрамова, М.Ж.</i> Концепт «Война» в романе Тахауи Ахтанова «Суровые дни».....	37
<i>Есіркепова, К.К., Елепай, А.А., Укенова, Т.М.</i> Концепция «Образ казаха» в романе Г. Мусирепова «Улпан».....	43
<i>Қожанұлы, М.</i> Об ономастических именах в казахских ораторских словах.....	48
<i>Оспанұлы, С., Мырзағалиева, К.</i> Прекрасные произведения красивой души.....	57

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

<i>Абдулин, Ж.К., Тастанов, М.Г.</i> Роль самостоятельной работы студента в процессе обучения в вузе.....	62
<i>Жақып, А.А., Қабден, Қ.Ж., Нурмуханбетова Н.Н., Сергазина С.М., Острецова И.Б.</i> Повышение профессиональной компетентности в рамках применения метода «case-study» на уроках химии в общеобразовательных школах.....	66
<i>Жаппасова, К.А., Тастанов, М.Г.</i> Методика использования электронных образовательных ресурсов	74
<i>Казиева, Г.Н., Тастанов, М.Г.</i> Направления развития методов обучения и практический подход к преподаванию урока физики	79
<i>Орманова, Г.К., Ораз, А.Д.</i> Роль инновационных методов в привлечении к научно-исследовательской деятельности обучающихся при обучении «Ядерная физика» в средней школе	85

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

<i>Есионова, А.Н.</i> Организация исследовательской деятельности школьников через систему stem обучения	89
<i>Жигалова, Н.Г., Цыганова, А.Е.</i> Использование квест-технологии для ознакомления с городской средой	94
<i>Калкашев, С.Г., Абдиманапов, Б.Ш., Аяпбекова, А.Е., Нурханов, М.А., Гордеева, З.И.</i> Дифференциация эффективного использования системы критериального оценивания по предмету география	101
<i>Коваль, А.П., Баяндин, М.А.</i> Уровень производственного травматизма и система страхования от несчастных случаев на производстве в Республике Казахстан.....	110

НАШИ АВТОРЫ	120

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	129

CONTENT

HUMANITIES AND ARTS

Abilmalikov, K.K., Serzhan, Sh., Kurmaniyazov, Y.S. Botai-Tersek historical and cultural community: general characteristics..... 3

Bekbosynova, A.Kh., Aldabergenova, Zh. Zh. Concept «Love» in the novel «Makhabbat, kyzyk mol zhyldar» by A. Nurshaihov 10

Bezaubekova, A.D., Amirgalieva, Y.S., Kayyrgali, D.A. The origin and development of languages and their mutual effects..... 14

Bezaubekova, A.D., Atygai, Sh.S., Shakhmetova, M.A. Grouping of languages by origin, relationship (genealogical)..... 19

Bekbosynova, A. Kh., Ismagambetova Zh.B. The specifics of the use of proverbs and sayings in Gabit Musrepov's novel «Ulpan» 23

Bekbosynova, A.Kh., Kuanyshbaeva, G.Sh. The concept of «War» in Muratbekov's works 27

Bekbosynova, A.Kh., Omarova D.K. Specificity of the use of proverbs in B. Sokpakbaev's novel «The dead do not return» 31

Yessirkerova, K.K., Artykbay, I.B., Akramova, M.Zh. The concept of «War» in Takhaui Akhtanov's novel «Kakharly kunder» 37

Yessirkerova, K.K., Yelepau, A.A., Ukenova, T.M. The concept «Kazakh image» in Musirepov's novel «Ulpan»..... 43

Kozhanuly, M. About onomastic names in kazakh oratorical words 48

Ospanuly, S., Myrzagaliev, K. Fine pieces of work of a beautiful soul 57

NATURAL SCIENCES

Abdulin J.K., Tastanov M.G. The role of the student's independent work in the process of studying at the university 62

Zhakyp A.A., Kabden K.Zh., Nurmukhanbetova N.N., Sergazina S.M., Ostretsova I.B. Improving professional competence within the framework of the use of the «case-study» method in chemistry lessons in secondary schools 66

Zhappasova K.A., Tastanov M.G. Methods of using electronic educational resources..... 74

Kazieva G.N., Tastanov M.G. Directions of development of teaching methods and a practical approach to teaching a physics lesson..... 79

Ormanova G.K., Oraz A. D. The role of innovative methods in attracting students to research activities in teaching «Nuclear physics» in secondary school 85

SOCIAL SCIENCES

Yesionova, A.N. Organization of student research activities through the stem education system 89

Zhigalova, N., Tsyganova, A.Y. Use of quest technology to explore the urban environment..... 94

Kalkashev, S.G., Abdimanapov, B.Sh., Ayapbekova, A.Y., Nurkhanov, M.A., Godeeva, Z.I. Difference of effective use of criteria-based systems of geography knowledge assessment..... 101

Koval, A., Bayandin, M.A. Frequency rate of occupational injuries and occupational injury insurance system in the Republic of Kazakhstan..... 110

OUR AUTHORS 123

INFORMATION FOR AUTHORS 132

Компьютерлік беттеу: С. Худякова

Компьютерная верстка: С. Худякова

Басуға 26.12.2023 ж. берілді.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 11,0 б.т.
Тапсырыс № 015

Подписано в печать 26.12.2023 г.
Формат 60x84/8. Объем 11,0 п.л.
Заказ № 015

Ахмете Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университетіндегі
редакциялық-баспа бөлімінде басылған
Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Костанайского регионального университета
имени Ахмет Байтұрсынұлы
г. Костанай, ул. Байтұрсынова, 47